

El paisatge a l'ensenyament superior a Europa: aprenent del paisatge

Bas Pedrolí

Suposem que, mentre passegem pels límits urbans d'Amsterdam a principis de primavera, ens trobem en un dic de poca altura. A la nostra esquerra, prats separats per sèquies; a la dreta, un poble de pescadors situat al costat d'un altre dic (vegeu la imatge de la capçalera del capítol). A primera vista, aquest paisatge pla és una composició d'imatges atractiva per ser fotografiada o pintada. Tanmateix, tan bon punt canviem de posició el conjunt també canvia i sorgeixen diferents visions de l'espai. La combinació de totes aquestes observacions del paisatge acaba formant en la nostra ment un conjunt molt més complet que qualsevol que pugui representar-se.

Si observem atentament, veiem que els prats són plens d'oques que s'alimenten de farratge, abans de tornar a les seves zones de cria al nord d'Europa i a Sibèria. Això afegeix una nova dimensió al paisatge, una dimensió temporal. Així, la imatge del paisatge que tenim al cap esdevé cada cop més dinàmica i s'enriqueix amb els records de les nostres visites anteriors.

De cop ens adonem que no estem gaire lluny de la ciutat, fins al punt que, a distància, podem veure gratacels i altres edificis urbans (vegeu la imatge 1). A pocs quilòmetres hi ha paisatges totalment diferents. En un cartell llegim que aquests prats són terrenys guanyats al mar en una plana de marea, quan aquestes aigües encara es trobaven en contacte amb el mar. Avui dia, és una reserva natural gestionada per ramaders locals del sector làctic. Des de fa gairebé un segle, al poble no hi ha pescadors i les cases són habitatges de professionals de poder adquisitiu elevat que treballen a la ciutat. De fet, es poden explicar moltes històries sobre aquesta zona, i totes van donant caràcter al lloc i el diferencien de la resta d'indrets del món, no solament a la nostra ment, sinó també objectivament. Això és el que s'entén per *genius loci* o esperit del lloc. En aquest capítol es pretén abordar el repte d'educar els estudiants perquè es prenguin el paisatge seriosament i l'observin minuciosament, ja que el caràcter del paisatge només es pot descobrir per mitjà d'una implicació activa. Tanmateix, primer cal veure la situació actual dels paisatges europeus.

Imatge 1. Terrenys guanyats al mar en una plana de marea.

Què significa Europa per al paisatge?

Aquest paisatge agradable situat ben a prop d'Amsterdam només és un exemple de la infinita diversitat dels paisatges europeus. En tots els casos, es tracta de paisatges culturals, en el sentit que és la població la que els ha donat forma. Des de fa mil·lennis, els monjos, els terratinents, els bisbes i, especialment, les comunitats agrícoles i ramaderes han treballat la terra, l'han transformada, l'han cuidada, s'hi han vinculat i l'han tornada a transformar. En bona part dels casos, es poden llegir o observar traces d'aquests processos en les característiques dels paisatges actuals. De tota manera, sovint les funcions contemporànies del paisatge no es corresponen amb el paisatge heretat de l'època en què tenia una funció estrictament agrícola. Per exemple, el govern dóna subvencions als ramaders del sector làctic per tal que els ramats pasturin als prats i mantinguin, així, l'herba baixa, la qual

cosa facilita la conservació de l'hàbitat d'algunes espècies d'ocells. Aquest cas (vegeu la imatge 2) evidencia que aquest paisatge ha canviat de funcions, amb un caràcter més públic, perquè la societat valora més el paisatge tradicional que uns prats drenats i llaurats racionalment que permetrien al granger produir llet de manera competitiva.

El mercat global exigeix als ramaders que reaccionin davant les demandes provinents d'arreu del món, i els preus estan més determinats pels fluxos globals que no pas per les característiques de l'espai local (Swaffield i Primdahl, 2006). Molt especialment als límits urbans, això significa que, llevat que les polítiques públiques ho impedeixin, el preu del terreny condiona el desenvolupament del paisatge. Els beneficis a curt termini sempre semblen més atractius que posar en valor les característiques del paisatge que contribueixen a la qualitat de vida de la població. Tenint en compte que la Unió Europea és sobretot una força econòmica, és lògic que la Comissió Europea no es responsabilitzi del paisatge com a tal, de manera que qui se n'ha d'ocupar són els governs dels estats membres. Tanmateix, moltes polítiques comunitàries, com per exemple la política agrària comuna (o PAC) o les polítiques sobre transports, desenvolupament urbà o energia, tenen un impacte enorme sobre el paisatge. Així doncs, es produeix una paradoxa molt difícil de resoldre: les polítiques tenen un impacte sobre el paisatge, però no es desenvolupen tenint en compte aquests impactes. És evident que, més que mai, el paisatge ha esdevingut un espai social en el qual competeixen nombroses reivindicacions i on poden tenir pes diverses funcions i serveis. És per això que els estudis sobre el paisatge exigeixen un enfocament interdisciplinari, cosa que esdevé molt complicada per als estudiants, als quals cal formar perquè esdevinguin bons científics: com es pot ser interdisciplinari si no es domina la disciplina pròpia?

La necessitat d'una identitat regional

Amb l'augment del nivell de vida, també es pot observar una demanda cada cop més gran d'una qualitat de vida basada en un entorn saludable i amb identitat pròpia (Stobbelaar i Hendriks, 2006). Aquest fenomen es produeix especialment a les zones amb més densitat de població de l'Euro-

pa occidental. En molts casos, els paisatges agrícoles altament productius que s'han desenvolupat en aquesta zona no són paisatges atractius per al lleure. En altres zones d'Europa, el que es produeix és un abandonament de les terres agrícoles. Encara que els primers anys després d'aquest abandonament s'observi un augment dels valors relacionats amb la biodiversitat, ben aviat el succeeixen dècades de creixement del bosc i la formació de paisatges no tan sols amb una biodiversitat menys interessant, sinó també menys interessants per si mateixos. Cal tenir en compte que els paisatges sense persones deixen de ser paisatges vius. Els paisatges vius poden existir a partir d'una relació desenvolupada conscientment i que se sol manifestar en l'ús multifuncional del paisatge. Alguns exemples d'aquesta relació són l'elaboració de productes regionals que es venen en botigues de granges (*farm shop*), la combinació de la producció agrícola amb l'oferiment de feina a persones amb necessitats especials, l'oferta de serveis d'allotjament i esmorzar a les granges, etc.

Imatge 2. Reserva natural per a aus.

Els costos ocults del progrés de la societat

Els paisatges de l'edat mitjana eren explícits, en el sentit que no calia dur a terme cap recerca per esbrinar, per exemple, on es trobaven els millors sòls per conrear el blat. A partir del Renaixement, es va produir una emancipació que va fer possible un nivell d'explotació del paisatge mai vist: si la terra està massa humida, la drenem; si està massa seca, la reguem. Per tant, les característiques naturals del territori són molt menys determinants que en èpoques anteriors. Al mateix temps, això implica una responsabilitat, que consisteix a descobrir si aquestes mesures poden afectar el paisatge, i, tal com veiem al nostre voltant, aquesta responsabilitat no ha anat augmentant a mesura que s'intensificava el procés d'emancipació. Molts paisatges d'autopista, de suburbis o abandonats generen en les persones una sensació de desafecció cap al seu entorn, la qual cosa genera problemes d'insatisfacció social, violència o, en un sentit positiu, la necessitat de trobar una identitat.

El paisatge com a mirall de la societat

En aquest sentit, podem afirmar que el paisatge funciona com un mirall de la capacitat de la societat per gestionar els seus béns públics. Aquesta idea pot generar una sensació de pèrdua i dolor (Pedroli, Pinto i Cornish, 2006), però també pot fer que s'adopti una actitud més constructiva i es fomenti una nova implicació amb el paisatge. Aquesta inquietud s'ha materialitzat en el Conveni europeu del paisatge, que recull les afirmacions següents:

- Tothom té dret a gaudir del paisatge.
- Tots els paisatges mereixen que se'n tingui cura.
- Cal explicitar els valors intrínsecs del paisatge.
- El paisatge és un bé públic del qual els governs s'han de responsabilitzar.
- La societat civil ha de participar en totes les decisions relacionades amb el paisatge.

- L'educació és imprescindible per fomentar una sensibilització adequada respecte als valors del paisatge.

Les tres xarxes que darrerament s'han associat per facilitar l'aplicació del Conveni europeu del paisatge (Xarxa Europea d'Ents Locals i Regionals per a l'Aplicació del Conveni Europeu del paisatge (RECEP-ENELC), UNISCAPE i CIVILSCAPE, vegeu www.eurolandscape.net) han assumit aquestes afirmacions i han donat suport als organismes públics perquè compleixin les obligacions establertes en el Conveni. Un dels objectius principals d'UNISCAPE és fomentar el desenvolupament de programes de formació universitària, augmentar la qualitat de l'educació en paisatge en l'àmbit europeu i impulsar els intercanvis d'estudiants i acadèmics, tot plegat per tal de complir les exigències del Conveni europeu del paisatge.

De les capes de la realitat a la identitat

La passejada descrita a l'inici d'aquest capítol posa de manifest la importància d'observar el paisatge com un seguit de capes de realitat, sense deixar que aquesta observació quedi pertorbada per judicis preestablerts sobre allò que està bé o malament o sobre allò que és bonic o lleig, adequat o inadequat. Per als estudiants és molt important aplicar aquesta observació conscient abans de rebre els coneixements transmesos pels professors. La implicació personal quan l'estudiant intenta conèixer un paisatge concret és el que li permet diferenciar les característiques observades en el mateix paisatge dels coneixements teòrics que se li atribueixen. El sol fet de reconèixer un roure com a roure ja pot obstaculitzar l'observació sense prejudicis de l'arbre. Caminar al voltant de l'arbre per observar-lo des de diferents angles, enfilar-s'hi o tornar-lo a veure en una altra estació de l'any o passats uns quants anys converteix l'arbre en quelcom que ens agradaria posseir, un element del qual val la pena tenir cura. Aquest mateix esquema funciona per al paisatge. L'observació en l'espai i el temps proporciona evidències de l'existència d'una coherència espacial i una coherència temporal (vegeu la figura 1), la combinació de les quals pot contribuir al desenvolupament d'una imatge exhaustiva del paisatge i del seu caràcter.

El caràcter del paisatge pot variar d'un lloc a l'altre, però la combinació dels trets d'un paisatge concret, sumada al seu context cultural, determina la identitat d'un paisatge, el seu *genius loci*.

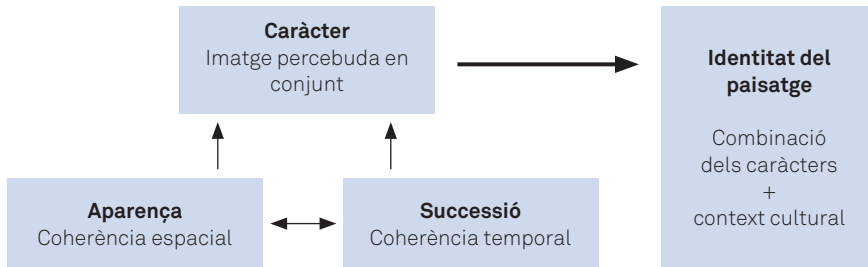

Figura 1. L'aparença, la successió i el caràcter com a fases de la identificació del paisatge (Pedroli i Van Mansvelt, 2003).

Imatge 3. Cal ensenyar els estudiants a descobrir el paisatge pel seu compte, de manera que, quan acabin la seva formació, hagin après del seu paisatge i hagin adquirit un compromís personal amb la valuosa diversitat dels paisatges europeus.

La identitat d'un paisatge és l'especificitat que s'hi percep (Stobbelaar i Pedroli, en premsa). La percepció del paisatge és vital per entendre l'actitud de les persones envers el paisatge i el seu comportament amb relació a aquest paisatge (Pedroli, 2005; Buijs, Pedroli i Luginbühl, 2006; Pedroli, *et al.* 2007). Al cap i a la fi, fins i tot els encarregats de formular polítiques a Brussel·les, per posar un exemple, tenen un sentiment de vinculació i pertinença als paisatges en què viuen i dels quals gaudeixen, tal com passa als científics i els ambientalistes. No obstant això, aquest sentiment es desenvolupa en una escala espacial i temporal diferent que els plans d'aplicació de polítiques administratives dels quals tots depenem. El repte de l'educació universitària consisteix precisament a superar la bretxa que separa aquestes dues escales i fomentar el diàleg sobre el futur dels paisatges europeus.

Punts de partida de l'ensenyament superior sobre el paisatge

En primer lloc, cal assenyalar que, per estudiar el paisatge, cal que hi hagi una cooperació: cooperació entre els estudiants de les diverses disciplines, cooperació dels estudiants amb els propietaris i gestors dels paisatges i cooperació amb els encarregats de formular polítiques. Aquest és un dels reptes més importants que es presenten, atès que, a la pràctica, les universitats no són precisament les institucions de la societat amb més tendència a la cooperació. Encara que la voluntat és força bona, la cooperació tant en el marc de cada universitat com entre universitats és generalment molt reduïda.

Tal com s'ha dit, un segon punt de partida és estimular, amb la participació dels ciutadans i els actors implicats, el compromís dels estudiants partint d'una observació sense prejudicis del paisatge i de la feina que s'hi ha fet.

En darrer lloc, atès que els estudiants s'han de fer seu el paisatge, l'educació en paisatge s'ha d'assemblar més al fet d'encendre un foc que al d'omplir un recipient,¹ és a dir, cal ensenyar els estudiants a descobrir

¹ Nota dels editors: reflexió del poeta irlandès William Butler Yeats (1865-1939) sobre la necessitat que els mestres despertin la curiositat dels seus alumnes en comptes d'omplir-los de coneixements, basada en una cita de l'historiador grec Plutarc (50-120 dC).

el paisatge pel seu compte, de manera que, quan acabin la seva formació, hagin après del seu paisatge i siguin capaços de difondre els seus coneixements mitjançant un compromís personal amb la valuosa diversitat dels paisatges europeus.

A la taula 1 es resumeixen els passos que es poden fer en els diversos dominis psicològics de l'educació per fomentar l'educació en paisatge, especialment el seu desenvolupament enfocat a l'aprenentatge iniciat pels estudiants (Pedroli i Van Mansvelt, 2006). Aquesta taula no s'ha de veure com un esquema rígid, sinó més aviat com una eina per augmentar la consciència de les diferents etapes en el procés d'aprenentatge. L'esquema pot fomentar sobretot la formació en l'àmbit afectiu.

Nivells ↓	Dominis	Domini cognitiu	Domini afectiu	Domini conatiu
Nivells preemancipatoris: èmfasi en l'educació iniciada pels educadors		1. Conèixer	1. Rebre	1. Imitar
↓		2. Comprendre	2. Reaccionar	2. Manipular
Augment de la interiorització de l'aprenentatge en el desenvolupament personal		3. Aplicar	3. Valorar	3. Assimilar
↓		4. Analitzar		
Èmfasi en l'aprenentatge iniciat per l'estudiant en els nivells postemancipatoris		5. Sintetitzar	4. Organitzar	4. Implicar-se
		6. Avaluar	5. Caracteritzar	5. Comprometre's

Taula 1. Esquema dels passos en els tres dominis psicològics de l'educació humana. Font: Pedroli i Van Mansvelt, 2006: p. 128.

Vies de progrés

UNISCAPE ha posat en marxa diverses iniciatives per estimular l'ensenyament superior sobre el paisatge. A tall d'exemple, ha desenvolupat el lloc web ATLAS (www.atlas-eu.org), on s'ofereixen més de 3.000 cursos d'educació en paisatge arreu d'Europa, la qual cosa fomenta la mobilitat dels estudiants.

UNISCAPE està preparant un màster europeu sobre el paisatge que dediqui una atenció preferent al Conveni europeu del paisatge. Encara que

aquest projecte ha d'afrontar uns obstacles burocràtics considerables, l'enfocament gradual que s'ha adoptat facilitarà una materialització progressiva d'aquesta idea: dels cursos d'estiu, la col·laboració pragmàtica i bilateral entre universitats i les classes magistrals a les titulacions duals i, finalment, dobles. Per aconseguir-ho, s'està desenvolupant un sistema de qualificació per a les assignatures d'educació en paisatge a escala universitària, i es preveu que la col·laboració amb altres xarxes professionals generi sinergies. A més, s'estan organitzant concursos de fotografia de paisatges i de tesis de màster sobre el paisatge.

Referències bibliogràfiques

BUIJS, Arjen E.; PEDROLI, Bas; LUGINBÜHL, Yves (2006). "From hiking through farmland to farming in a leisure landscape. Changing social perceptions of the European landscape", *Landscape Ecology*, vol. 21, núm. 3, p. 375-389.

PEDROLI, Bas (2005). "The nature of lowland rivers: a search for river identity", dins John Wiens i Michael Moss (eds.). *Issues and perspectives in Landscape Ecology*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 259-273.

PEDROLI, Bas; VAN MANSVELT, Jan Diek (2003). "Landscape, a matter of identity and integrity. Towards sound knowledge, awareness and involvement", dins Hannes Palang i Gary Fry (eds.). *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing*. Boston: Kluwer Academic Publishers, p. 375-394.

PEDROLI, Bas; VAN MANSVELT, Jan Diek (2006). "Landscape and awareness-raising, training and education", dins *Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention*. Estrasburg: Council of Europe Publishing, p. 117-140.

PEDROLI, Bas; PINTO Correia, Teresa; CORNISH, Peter (2006). "Landscape - what's in it? Trends in European landscape science and priority themes for concerted research", *Landscape Ecology*, vol. 21, núm. 3, p. 421-430.

PEDROLI, Bas; VAN DOORN, Anne; DE BLUST, Geert; et al. (eds.) (2007). *Europe's Living Landscapes - Essays exploring our identity in the countryside*. Zeist: KNNV Publishing.

STOBBELAAR, Derk Jan; HENDRIKS, Karina (2006). "Reading the identity of place", dins Wim Van der Knaap i Arnolt Van der Valk (eds.). *Multiple Landscape: Merging Past and Present*. Wageningen: ISOMUL, p. 199-211.

STOBBELAAR, Derk Jan; PEDROLI, Bas (en premsa). "Perspectives on landscape identity, a conceptual challenge", *Landscape Research*.

SWAFFIELD, Simon; PRIMDAHL, Jorgen (2006). "Spatial concepts in landscape analysis and policy: some implications of globalisation", *Landscape Ecology*, vol. 21, núm. 3, p. 315-331.